

BIZKAIERAKO ONERI TA ORRERI DATIBOAK

Beste euskalki guztietan *oni* ta *orri* erakusleak (pronombres demostrativos) erabilten dituez. Komeni da ikertzea zeintzuk diran jatorrenak, kontuan artuta jakintsu guztiak, beste milla bider legez, bizkaierakoak ipinten dituela atzean, *oni* ta *orri* zarragoak dirala esanez iñolako probarik aurkezten saiatu barik. Ainbeste urteetan gertatu dan legez, bizkaierako itz asko ez dira aintzakotzat artzen eta baztartuta lagaten dira.

Bizkaian, *neu/neu-k*, *eu/eu-k*, *geu/geu-k*, *zeu/zeu-k*, izen ordainak (pronombres personales) iñon baiño geiago erabilten dituguz eta beste euskalkietan, *ni/ni-k*, *i/i-k*, *gu/gu-k*, *zu/zu-k*, geiago. Aspalditik dakigu, antxinako denporetan, *neu-r/neu-r-k* eta *zeu-r/zeu-r-k* idatzi zituezela Axular, Izueta, Larramendi, Van Eys, Pouvreau, Undiano ta Ondarra idazleak euren idatzitan. Axularren *neu-r* bizkaierako *neu* zala esan eban Irigoyen bizkaitarrak. Orduan, *neu-r* da jatorrena, gero *neu* ta azkenean *ni*. Oin dala urte bete, Lazarragaren 500 urtetako esku-izkribu bat aurkitu zan. Idazle onek ipinten zituzan, denpora areetan, bai len aitatu dituguzan *neur/neur-k*, *zeur/zeur-k* eta baita be, onerarte aurkitu barik zegozen, *eur/eur-k* ta *geur/geur-k*. Orduan, genitiboak *neur-e*, *eur-e*, *geur-e*, *zeur-e* dira ta datiboak *neur-i*, *eur-i*, *geur-i*, *zeur-i*, bizkaieran asko erabilten diranak.

Erakusleetara itzulirik berriro, ikusi daiguzan nola sortu ziran antxinako denporetan. Itz bigaz konpondu ziran. Lenengo zatia **aur* zan (bere jatorriaren ikerketa emen ez dogu ipiniko luzea dalako) baña “gauzak” izentatzeko sortu zan eta ez “pertsonak”, eta bigarren zatia, esate baterako, *neur*, izen ordainia, “pertsonak” izentatzeko. Orduan, **aur* + *neur* > **aur-neur*/**aur-neur-k*. Onen esan-naia zan, asiera baten beintzat: “neugaz” edo “neure ondoan” dagon “gauza” = gaurko *au* = erderazko ‘esto’. Era berean, **aur* + *eur* > **aur-aur*/**aur-aur-k*. Jatorrizko esan naia: “eugaz” edo “eure ondoan” dagon “gauza” = gaurko *ori* = erderazko ‘eso’. Len esan dogun **aur*, bakar-bakarrik, bigarren zatirik geitu barik, onelan aldatu zan: **aur* > *ar* > *a* = gaurko *a* = erderazko ello/aquello. Onelan aldatu dira andik onerarte: **aur-neur-k* > *au-neu-k* > Bizkaian *au-ne-k* /*aunek* > Euskalerri osoan *onek*; *aur-aur-k* > *aur-eu-k* > Bizkaian *aur-e-k* /*aurrek* > Euskalerri osoan *orrek*; *aur-k* > *ark* > *arek*.

Ondoren, erakusleak datiborako euki zituzen aldaketak onek dira:

<i>aur - neur</i> + <i>i</i>	(datiborako i)
<i>au - ne r - i</i>	jatorrena, Bizkaian bizirik dagona baña gutxi erabilten dana
<i>o - ne r - i</i>	Bizkaian normalean erabilten dana, zarrena Euskalerrian
<i>o - n - i</i>	beste euskalkietakoa, jakintsuak zarrena dala esaten dauena baña probatzen saiatu barik. Argi ikusten dogu barriena dala
<i>aur - eur</i> + <i>i</i>	(datiborako i)
<i>aur - e r - i</i>	jatorrena, Bizkaian bizirik dagona baña

	gutxi erabilten dana
<i>o r - e r - i</i>	Bizkaian normalean erabilten dana, zarrena Euskalerrian.
<i>o r - - i</i>	beste euskalkietakoa, jakintsuak zarrena dala esaten dauena baña probatzen saiatu barik. Argi ikusten dogu barriena dala
<i>aur - + i</i>	<i>aur</i> bakar-bakarrik, bigarren zatirik barik
<i>a r - - i</i>	betikoa, Euskalerri guztian erabilten dana. Bizkaian, <i>areri</i> be erabilten dogu sarritan baña ez da jatorra. Argi ikusten da <i>oneri</i> ta <i>orreri</i> kopiatuta, analogiaz, sortua dala.

Argudio oneei laguntzeko, ikusi daiguzan genitiboan gertatu ziran aldaketak:

<i>aur - neur</i> + <i>en</i>	(erakusleen genitiborako marka dan <i>-en</i>)
<i>au - ne r - en</i>	Bizkaieran bizirik dagon <i>aunen</i> -en aurrekoa
<i>o - ne r - en</i>	Landuchiok 500 urtetako iztegian dakarrena, araba-bizkaieraz
<i>o - ne - n</i>	barriena, Euskalerri osoan usatua
<i>aur - eur</i> + <i>en</i>	(erakusleen genitiborako marka dan <i>-en</i>)
<i>aur - e r - en</i>	Bizkaieran bizirik dagon <i>aurren</i> -en aurrekoa
<i>o r - e r - en</i>	Landuchiok 500 urtetako iztegian dakarrena, araba-bizkaieraz
<i>o r - e - n</i>	barriena, Euskalerri osoan usatua
<i>aur - + en</i>	<i>aur</i> bakar-bakarrik bigarren zatirik barik
<i>a r - - en</i>	betikoa, Euskalerri guztian erabilten dana

Badagoz, Bizkaieran ain zuzen be, beste ainbat itz, onerarte esan doguzan itzen lagunak diranak. Ara nola: *oner*-ik aurrera = emendik aurrera baña zarragoa; *oner*-ean, ziurrenik *oneren*-etik sortu dana; *oner*-a = ona; *orrer*-a = orra; *ar*-a = ara; *oner*-aiño; *orrer*-aiño; *ar*-aiño; *oner*-arte; *orrer*-arte; *ar*-arte.

Onek danok ikusita, argi dago komeni dala bizkaiera kontuan artzea euskera osoaren onerako, egunen baten gure izkuntzaren jatorria aurkitzerik izaten dogun euskalki guztien laguntzagaz. Dirala 300, 200, 100 urte ta onerarte, beti nabari izan da jakintsuak ipiñi deuten “maila ilustreak” euskalkiei. Beti ipiñi dituez Iparraldeko euskalkiak toki gorenean, gero gipuzkera-naparrera eta beti atzenean, baztartuta, bizkaiera. Ori ez da jarrera zuzena. Ez dago euskalki onik eta txarrik, obeagoak eta txarragoak. Bakotxak bere aldaketak euki dituz antxinako euskera bakarraren enborretik abiatuta. Euskalki danak dituez euren akatsak baña baita be euskera zarraren lekukotasun asko, jator-jatorrak diranak. Eta, au da gogorrena, antxinako lekukotasun zar eta jator orreek geien gorde dituzena bizkaiera da. Gai onetan, bizkaiera dago euskalki guztien buruan. Zertan ari gara orduan?

(3n. orr. jarraitzen dau)